

Nojatuoli käytännön kehittämisen apuna

Jyrki Konkka
Yliopettaja, VTT
Metropolia ammattikorkeakoulu
jyrki.konkka@metropolia.fi

Arto Mutanen
FT, dosentti
Merisotakoulu
arto.mutanen@mil.fi

Viime vuosina filosofista metodologiaa koskevassa keskustelussa on enenevässä määrin alettu kiinnittää huomiota nojatuolissa toteutettavan tarkastelun mahdollisuuksiin (ks. Williamson, 2007; Haug, 2014). Peruskysymys on, ovatko nojatuolimenetelmät adekvaatteja toteuttamaan niille asetettuja tavoitteita. Perinteinen filosofia pohjautuu tyyppillisesti nojatuolitarkasteluun. Toisaalta nykyään valtavirtaa edustavassa naturalistisessa filosofiassa nojatuolimenetelmien käyttökelpoisuus, erityisesti a priori -tiedon mahdollisuus ja käyttökelpoi-

suus, painavien filosofisten kysymysten tarkastelussa on kyseenalaistettu. (Quine, 1969.) A priori -tiedolla ei tämän näkemyksen mukaan ole mitään virkaa nojatuolin ulkopuolella, eikä juuri nojatuolissakaan.

Viimeaikaisessa keskustelussa nojatuolityöskentelyn käyttökelpoisuus on kuitenkin otettu uudelleen tarkasteluun (Haug, 2014). Selvää on, että vaikka nojatuolityöskentelyn avulla ei filosofista tai muutakaan projektia kyettäisi viemään loppuun asti, siitä on hyötyä matkan varrella. Tässä kirjoituksessa tarkastelemme niitä paikkoja, joissa nojatuolityöskente-

lyllä on annettavaa mille hyvänsä tavoitteelliselle huolellista suunnittelua vaativalle toiminnalle. Erityisesti tarkastelemme nojatuolimenetelmien adekvaattisuutta käytännön kehittämiseen.

Lienee täysin selvää, että nojatuolin näkökulmasta ei käytännön kehittämistehtäviä voida toteuttaa loppuun asti. Käytännön kehittäminen edellyttää aina myös käytännön toimintaa ja usein myös kokeilua ja testaamista - siis empiirisen tutkimuksen menetelmin tuotettua tietoa. Emme siten tietenkään edes yritä väittää, että nojatuolissa tapahtuva työskentely millään muotoa riittäisi käytännön kehittämistyön toteuttamiseen, lukuun ottamatta ehkä sellaista äärimmäistä tapausta, jossa nojatuolinäkökulma tuottaa ratkaisun olla edes aloittamatta jotakin tiettyä kehittämishanketta. Esimerkiksi näin on tapauksessa, jossa olemassa olevan tiedon ja osaamisen nojalla ei ole kannattavaa lähteä käytännössä edes testaamaan jotakin innovaatiota tai tehdä jotakin interventiota (Konkka, 2014). Mutta yhtä selvää on, että ilman nojatuolityöskentelyäkään käytännön kehittäminen ei yleensä etene. Ilman nojatuolityöskentelyä asiat voivat mennä pahasti pieleen. Sanonta kuuluu: ”Hyvin suunniteltu on puoliksi tehty”.

Muutama varoituksen sana on kuitenkin paikallaan, ennen kuin kaikki syök-syvät nojatuoleihinsa pohdiskelemaan kehittämistä koskevia käytännön kysymyksiä. Nojatuolifilosofoinnilla on paha kaiku. Pahimmillaan se onkin vain löysää spekulointia ja mielipiteiden vaihtamista asioista, joihin emme ole kunnolla edes perehtyneet. Sellainen on tietysti varsin turhaa touhua käytännön kehittämisen kannalta, vaikka sellaisella jonkinlaista viihdearvoa olisikin. Pahimmillaan

nojatuolityöskentely voi johtaa siihen, mitä Taleb (2007) kutsuu narratiiviseksi harhaksi: ”Pidämme tarinoista, haluamme yhteenvedoja ja pyrimme yksinkertaistamaan, siis vähentämään asian ulottuvuuksia. Ensimmäinen ihmisluonnon ongelma, jota tutkimme tässä luvussa ja josta äskeinen oli esimerkki, on *narratiivinen harha*, kuten asiaa kutsun. (Se on oikeastaan huijaus, mutta ollakseni kohtelias sanon sitä harhaksi.) Harha liittyy alttiuteemme ylitulkintaan ja lukkarinrakkauteemme lyhyisiin kertomuksiin raakojen totuuksien asemesta. Se vääristää mieleemme tapaa tulkita maailma vakavalla tavalla. Se on erityisen ankara, kun on kyse harvinaisesta tapahtumasta.” (Taleb, 2007, 99.)

Nojatuolimetodologian merkitys käytännön kehittämistyölle käy kuitenkin nopeasti selväksi, kun tarkastellaan, miten nykyisiä kehittämishankkeita käytännössä toteutetaan ja viimeisten vuosikymmenten aikana on toteutettu. On tavallista, että kehittämishankkeisiin ryhdytään ilman, että pohditaan, mistä asiassa itse asiassa on kysymys, mitä siitä tiedetään ja onko asiasta kunnollista näyttöä. Kenellekään asiaan vähänkin perehtyneelle ei ole epäselvää, millä vauhdilla erilaisia kehittämishankkeita viedään eteenpäin. Tällöin vaarana on, että erilaisia tavoitteita ja toimenpiteitä hyväksytään kritiikittä ilman, että tarkasteltaisiin lähemmin tekojen lähtökohtia, perusteita tai seurauksia. Näin ei kuitenkaan tarvitsisi olla. Nojatuoli on paras tunnettu työkalu näiden asioiden pohtimiseen.

Tässä kirjoituksessa tarkoituksemme ei ole esittää uusia menetelmiä, uudenlaisia ajattelua käytännön kehittämisen toteuttamiseksi tai sen arvioimiseksi. Pikkemminkin pyrkimyksemme on vahvis-

taa sitä, mitä meillä jo on. Olemassa olevat menetelmät toimivat varsin hyvin, jos vain niitä sovelletaan riittävällä kärsivällisyydellä ja suurempaa harkintaa käyttäen. (Vrt. Williamson, 2007, 7.) Lisäksi painotamme, että mitään erityisosaamista nojatuolityöskentely ei vaadi. Kärsivällisyys, sinnikkyys, huolellisuus ja täsmällisyys ovat nojatuolin hyveet.

Muutama huomio

Ennen kuin tarkastelemme konkreettisia esimerkkejä, muutama terminologinen ja metodologinen huomio. 'Nojatuoli' on tekninen termi, jolla emme viittaa mihinkään huonekaluun, jossa on pehmusteet ja jossa tavallisesti istutaan tai röhnötetään. Sen sijaan viittaamme sellaiseen metodologiseen ajatukseen, että ainakin osa tutkimus- ja kehitystyöstä voidaan tehdä ilman, että omin havainnoin tai kokein todennetaan tai vahvistetaan ne oletukset ja se ymmärrys, joka meillä on ryhtyessämme esimerkiksi käytännön kehittämistyöhön. Toisin sanoen, nojatuoli voi yhtä hyvin viitata kylpyammeeseen tai joogamattoon kuin seminaarihuoneeseenkin. Fyysisellä objektilla ei tässä asiassa ole merkitystä. Sen sijaan, keskeisempi kysymys on, kuinka luotettava nojatuoli on metodologisena apuvälineenä. Kuten todettua, vaarana on löysä ja laiska nojatuolifilosofointi, joka nojaa tarkastelijan tai tarkastelijoiden luuloihin, ennakkoluuloihin, ennakkokäsityksiin, hämäriin intuitioihin, omahyväisyyteen, kapeakatseisuuteen, yksityiskohtien poisjättämiseen ja unohtamiseen jne.

Jotta nojatuolin luotettavuutta koskeviin kysymyksiin voitaisiin helpommin vastata, on määriteltävä ne asiat, joita nojatuolissa voidaan tarkastella. Sellaisia

*Kärsivällisyys,
sinnikkyys,
huolellisuus ja
täsmällisyys
ovat nojatuolin
hyveet.*

ovat 1. persoonan näkökulma, intuitio ja ajatuskokeet. Näiden lisäksi nojatuolissa voidaan käydä keskusteluja muiden ympärillä olevissa nojatuoleissa olevien keskustelijoiden kanssa. Nojatuolityöskentelyä ovat niin ikään kynällä ja paperilla tehtävä työ, tietokonesimulaatioiden tekeminen, reflektointi ja unelmoiminen. (Baker, 2014; Peacocke, 2007; Williamson, 2007.) Toisin sanoen, nojatuolissa tarkastellaan paljon muutakin kuin leimallisesti a prioria. Lyhyesti sanottuna nojatuoli viittaa siten evidentialisesta kokemuksesta riippumattomaan tarkastelutapaan. Nojatuolista on pääsy kaikkeen siihen tietoon ja ymmärrykseen, joka seuraa käsitteellisestä ja kielellisestä kompetenssistamme sekä asiantunteemuksestamme, tai johon meillä on pääsy internetin tai kirjallisuuden välityksellä. Mutta vaikka rajoittaisimme tarkastelumme vain a priori -tietoon, nojatuolissa riittää tehtävää.

Christopher Peacocke (2007, 745) on listannut puhtaasti a priori -tietoon lukeutuvaksi seuraavanlaisia asioita: 1) logiikan, matematiikan ja muiden abstraktien tieteiden aksioomat, 2) todennäköisyysteorian aksioomat, 3) tieteellisen vahvistamisen teorian aksioomat, 4) rationaalisen päätösteorian periaatteet, 5) metafysisen välttämättömyyden peruseriaatteet, 6) merkittävä osa moraalisis-

ta periaatteista ja oikeudenmukaisuutta koskevista käsityksistä, ja 7) taloustieteellisen teorian keskeiset väittämät jne. On kuitenkin perusteltua kysyä, kuinka relevantteja tässä luetellut asiat ovat käytännön kehittämisen kannalta? Tai mikä on esimerkiksi ajatuskokeiden arvo käytännön kehittämisessä? Entä kuinka luotettavaa tietoa tuotamme intuitioidemme tai toistemme kanssa käymiemme keskustelujen välityksellä? Nämä ovat tärkeitä kysymyksiä, mutta me myönnämme, että nojatuolityöskentelyn sovellusala käytännön kehittämistyössä on kapea. Sillä ei ratkaista kaikkia käytännön ongelmia. Silti sovellusalan kapeudesta huolimatta uskallamme kuitenkin väittää, että huolellinen ja täsmällinen nojatuolityöskentely on huomattavasti tärkeämpää käytännön kehittämisen kannalta kuin ensisilmäyksellä vaikuttaa.

Huolellisen ja täsmällisen nojatuolityöskentelyn hyödyt käyvät konkreettisesti ilmi, kun tarkastellaan ihmisten luottamusta omiin kognitiivisiin kykyihinsä. Peacocken (2007) luettelon kohdat 1) - 4) mahdollistavat tai antavat välineitä ratkoa ongelmia, joita ihmiset tyypillisesti omaan arkiajatteluunsa nojaten tekevät. Daniel Kahneman (2011) on kiinnittänyt huomiota ihmisten taipumukseen hypätä johtopäätökseen, vaikka näyttö ei riittäisikään. Syynä tähän on liiallinen itseluottamus. Ihmiset ovat esimerkiksi taipuvaisia pitämään itseään tiedollisesti ja taidollisesti poikkeuksellisina muihin nähden, ja siksi luottavat omiin arvioihinsa ja ratkaisuihinsa ilman asianmukaisia perusteluja. (Kahneman, 2011, 86 - 87; ks. myös Bishop & Trout, 2005.) Tällaisten mahdollisten ongelmien reflektoiminen on keskeinen osa huolellista ja täsmällistä nojatuolityöskentelyä. Käytännön kehittämis-

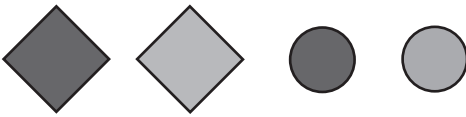
työssä on hyvä käydä läpi kaikki tarvittavat laskelmat ennen kuin tehdään kohtalokkaita päätöksiä. Tällöin on eduksi olla perillä, ja jopa perehtynyt myös Peacocken (2007) luettelon kohtiin 6) ja 7). Keskeistä kuitenkin on, että nojatuoli on niin luotettava metodologinen apuväline kuin nojatuolinäkökulmasta kehitettävää asiaa tarkasteleva toimija tai työryhmä on huolellinen ja täsmällinen. Työkaluna se ei ole sen epäluotettavampi kuin vasara on naulan saattamisessa seinään.

Mitä asiaa he ovat kehittämässä

Käytännön kehittämisen kannalta on itsestään selvää, että kehittäjäillä on joku käsitys siitä, mitä asiaa he ovat kehittämässä. Aina ei kuitenkaan ole aivan selvää, onko asia sittenkään loppuun asti mietitty. Ihmiset ovat taipuvaisia ajattelemaan laiskasti (Kahneman, 2011, 86). Intuitiivinen järkemme ei toimi harkitsevan järkemme tavoin asioita puntaroiden, vaan ”olemme varmoja, kun itsellemme kertomamme tarina tulee helposti mieleen ilman ristiriitaisia tai kilpailevia vaihtoehtoja. Vaivattomuus ja johdonmukaisuus eivät kuitenkaan takaa, että varmana pidetty uskomus on tosi. Assosiaatiokone on asetettu tukahduttamaan epäily ja herättämään ajatuksia ja informaatiota, jotka ovat yhteismitallisia tällä hetkellä vallitsevan tarinan kanssa. WYSIATIa (What you See Is All There Is) seuraava mieli saavuttaa suuren varmuuden aivan liian helposti jättämällä huomiotta sen, mitä se ei tiedä. Niinpä ei ole yllättävää, että monilla on taipumus luottaa vahvasti perusteetomiin intuitioihin.” (Kahneman, 2012, 276.) Ihmiset ovat taipuvaisia myös hätköimään ratkaisuisaan. Nojatuoli toimii rokotteenä hätköintiä ja laiskaa ajat-

telua vastaan. Yksinkertainen esimerkki tuo asian kouriintuntuvasti esille. Peter C. Wason ja Philip Johnson-Laird (1972) tutkivat kokeellisesti ihmisten ajattelua, erityisesti sitä, minkälaisia päätelmiä ihmiset annetusta datasta tekivät. Ihmisille esitettiin neljä värillistä symbolia: sininen timantti, oranssi timantti, sininen ympyrä ja oranssi ympyrä (ks. kuvio 1) sekä seuraavanlainen vinjetti:

”Minä ajattelen yhtä noista väreistä ja yhtä noista muodoista. Jos symbolilla on väri, jota ajattelen, tai muoto, jota ajattelen, tai molemmat, niin minä hyväksyn sen. Muussa tapauksessa minä hylkään sen. Minä hyväksyn sinisen timantin. Mitä tästä hyväksymisestääni seuraa koskien muiden kuvioden hyväksymistä tai hylkäämistä?” (Wason & Johnson-Laird, 1972, 50.)

Kuvio 1. Symbolit.

Yleensä ihmiset päättelevät, että vaalea ympyrä tulee hylätä, jos tumma timantti on hyväksytty. Näin ei kuitenkaan ole. Tumma timantti tulisi hyväksyä, kun kysyjä ajattelee tummaa ympyrää, jolloin vaaleaa ympyrää ei tule hylätä. Hyväksymällä tumman timantin, kysyjä kertoo meille ajattelevansa joko (1) tummaa timanttia, (2) tummaa ympyrää, tai (3) vaaleaa timanttia, mutta emme tiedä, mitä niistä. (Bennett, 2004, 16.) Ainoa asia, jonka tiedämme, on että kysyjä ei ajattele vaaleaa ympyrää.

Esimerkin opetus käytännön kehittämisen kannalta on, että ensivaikutelma ei aina ole oikea. Nojatuolityöskentely ja Peacocken (2007) listan kohdan 1)

asioiden tunteminen yleensä edesauttavat tiettyyn rajaan asti tällaisten kysymysten ratkaisemista. Kysymyksessä on kielelliseen ja käsitteelliseen kompetenssiin liittyvä tehtävä. Mutta esimerkki ei osoita sen enempää kuin että mahdollisia ratkaisuja on useampia. Kielellinen ja käsitteellinen kompetenssi ei johda pitemmälle. Tarvitaan enemmän tietoa. (Willamson, 2007, 112 – 116.)

Tarkastellaan konkreettista esimerkkiä käytäntöä koskevasta kehittämisestä, jossa koostamme yllä olevan kanssa analogisen ongelman. Oletetaan, että maahanmuuttajataustaisten nuorten osallisuuden edistäminen ja vahvistaminen on todettu tärkeäksi yhteiskunnalliseksi kehittämiskohteeksi. Kysymyksessä on ennen kaikkea käytännön kehittämiseen liittyvä tehtävä, sillä ihmisten tai kansalaisten osallisuuden edistäminen ja vahvistaminen ovat käytännöllisiä tavoitteita, joiden toteuttaminen edellyttää käytännöllisiä ratkaisuja ja toimia. Mutta ennen kuin ryhdytään toimeen ja edistämään tai vahvistamaan maahanmuuttajataustaisten nuorten osallisuutta, on viisasta pohtia, mitä ajatuksia tehtävän taustalla mahdollisesti on. On perusteltua tarkastella tehtävää 'maahanmuuttajataustaisten nuorten osallisuuden edistäminen ja vahvistaminen' juuri sellaisena kuin se meille annettussa muodossa näyttäytyy ('face value'). Tällöin on kysymyksessä käsiteanalyysi. Tällöin on kysymyksessä tyypillinen vanhan hyvän ajan (sic) nojatuolitehtävä. Mainittakoon, että mitään selkeää yleisesti hyväksyttyä käsitystä siitä, mitä käsiteanalyysi on, ei taida olla olemassakaan, mutta olipa se mitä hyvänsä, yhdestä asiasta näyttäisi olevan jonkinlainen yksimielisyys. Silloin kun se on tehty huolella ja luovasti, sen avulla voidaan tuottaa hypoteeseja testattavaksi

empiiristä dataa tai käytännön kokeiluis-
sa syntyvää dataa vasten. (Paul & Hall,
2013, 28). Oli miten oli, kielellistä ja kä-
sitteellistä kompetenssiamme hyödyntä-
mällä voimme esittää keskeiset mahdol-
liset vaihtoehdot, joita käytännön kehit-
tämistehtävä koskee.

Intuiot vaihtelevat maahanmuuttaja- taustaisuudenkin suhteen.

'Maahanmuuttajataustaisuus' on yk-
si tehtävän avaintermeistä. Kysymyk-
sessä on diskreetti muuttaja, joten sen
selkeä määrittely on varsin yksinkertai-
nen tehtävä. Mutta intuiot vaihtelevat
maahanmuuttajataustaisuudenkin suh-
teen. Ovatko maahanmuuttajataustaisia
ne nuoret, jotka itse ovat maahanmuut-
taja tai joiden molemmat vanhemmat
ovat maahanmuuttajia, vai ne, joiden
yksi isovanhemmista on maahanmuut-
taja, vai joku niiden väliltä? Vai pitäisi-
kö maahanmuuttajataustaisuus määritel-
lä transitiivisesti? Siis siten, että maahan-
muuttajataustaisia ovat ne, joiden mo-
lemmat vanhemmat tai toinen vanhem-
pi on maahanmuuttajataustainen. Ei ole
samantekevää, minkälainen määritelmä
tehdään. Jos maahanmuuttajataustaisiksi
määritellään kaikki, joiden joku isovan-
hemmista on maahanmuuttaja, tai kaik-
ki, joiden toinen vanhempi on maahan-
muuttajataustainen, käytännön kehit-
tämistehtävän kohderyhmä kasvaa hyvin
laajaksi. Tällöin osallisuuden edistämi-
seen tai vahvistamiseen liittyvien erilais-
ten toimenpiteiden määrittelykin on ai-
van toisenlainen kuin jos maahanmuut-
tajataustaisuus määriteltäisiin suppeam-

min. On syytä pitää mielessä, että tällai-
nen laaja määritelmä ihmisten taustojen
suhteen ei ole historiallisesti tarkasteltu-
na järin etäinen asia. Keskeistä tässä tar-
kastelussa on, että tulemme tietoisiksi
avaintermien ja niiden taustalla olevien
käsitteiden kirjosta. Maahanmuuttaja-
taustaisuus voidaan määritellä ainakin
seuraavilla eri tavoilla: 1) henkilö on it-
se maahanmuuttaja, 2) molemmat van-
hemmat ovat maahanmuuttajia, 3) toi-
nen vanhemmista on maahanmuuttaja,
4) isän tai äidin tai kummankin puolen
isovanhemmat ovat maahanmuuttajia, 5)
yksi isovanhemmista on maahanmuutta-
ja, 6) vanhemmat ovat maahanmuuttaja-
taustaisia, tai 7) toinen vanhemmista on
maahanmuuttajataustainen. Keskeinen
kysymys on, minkälainen määritelmä on
adekvaatti käytännön kehittämistehtävän
kannalta.

'Nuoruus' on toinen kehittämistehtä-
vän kohderyhmää määrittelevä muuttu-
ja. Sen määrittely on jo huomattavasti
hankalampaa, sillä termi on tunnetus-
ti epämääräinen. Selkeää rajaa sille, kos-
ka nuoruus alkaa ja koska se loppuu,
ei ole. Nuoruuden määrittelyn käytän-
nötkin vaihtelevat suuresti. Esimerkik-
si nuoren henkilön on Suomessa todis-
tettava henkilöllisyytensä tupakka- ja al-
koholituotteita ostaessaan. Eräissä kaup-
paketjuissa nuoria henkilöitä pyydetään
todistamaan henkilöllisyytensä, jos he
näyttävät nuoremmita kuin 30-vuotiaita.
Tässä käytännöllisessä määritelmäs-
sä nuoruus määritellään ulkoisen vaiku-
telman mukaan, ja jos sellainen määri-
telmä hyväksyttäisiin tarkastelussa ke-
hittämistehtävässä, kohdejoukkoon sis-
ältyisi jopa viisissäkymmenissä olevia
henkilöitä. Kehittämistehtävän asetta-
ja ei varmaankaan ole tehtävää asettaes-
saan ajatellut tätä mahdollisuutta, mut-

ta sellainenkin on avoin mahdollisuus niin kauan kuin se on selkeästi rajattu kohdejoukon ulkopuolelle. Yllä oleva on tietenkin ääriesimerkki, ja kohdejoukon määrittely on hankala tehtävä, vaikka sille tarjottaisiin suppeampaa rajausta. Voimme esimerkiksi tarjota stipulatiivista (täsmentävää) määritelmää, jossa nuoruudelle on asetettu diskreetit rajat. Yhtäältä voidaan ajatella kohdejoukon koostuvan ei-täysi-ikäisistä nuorista. Tällöin kehittämistehtävän mahdolliset tavoitteet ovat olennaisesti erilaiset kuin jos kohdejoukkoon sisällytettäisiin esimerkiksi oppivelvollisuutensa suorittaneet tai oikeustoimikelpoiset tai työikäiset tai täysi-ikäiset nuoret. Tällaiset tekniset määritelmät ovat käyttökelpoisia missä hyvänsä käytännön kehittämistehtävässä, mutta nekaan eivät aina tarjoa ratkaisua rajatapauksia koskeville ongelmille.

Tällainen käsiteanalyysi ei kuitenkaan johda kovinkaan pitkälle. Emme tarkoi- ta tällä sitä, etteikö siitä olisi käytännön kehittämisen kannalta mitään hyötyä. Siitä on. Siitä on vähintään se hyöty, että emme etene käytännön kehittämisessä suoraan toimintaan hätiköidysti ensivaikutelmiemme perusteella, vaan kartoitamme aluksi annetun tehtävän taustalla olevat mahdolliset ajatukset. Mutta kuten aiemmin jo totesimme, tarvitsemme enemmän tietoa, jotta voisimme vastata kysymykseen, mitä tehtävän asettaja tehtävää asettaessaan on ajatellut. Emme voi olettaa tietävämme enempää asiasta pelkän tehtävän kuvauksen käsiteanalyysin perusteella. Toisin sanoen, kielellinen ja käsitteellinen kompetenssi ei tarjoa meille enempää. Mutta nojatuolityöskentelyn mahdollisuudet tai tehtävät eivät lo- pu vielä tähän.

Mitä jo tiedämme kehittävistä asiasta

Keskeinen kysymys käytännön kehittämistyön kannalta on, mitä jo tiedämme kehittävistä asiasta, sen kohderyhmästä, tavoitteisiin liittyvistä asioista, niitä koskevista oletuksista ja asioiden oikeutuksesta sekä kehittämis- työssä käytettyjä menetelmiä ja toimenpiteitä koskevista oletuksista ja oikeutuksesta. Alkuperäistä kysymystä koskevan käsiteanalyysin perusteella voimme rajata kehittämiskohdetta monin tavoin ja fokusoida tarkastelumme käsittelemään erilaisia vaihtoehtoja erikseen. Voimme esimerkiksi rajata tarkastelumme maahanmuuttajataustaisiin nuoriin, jotka itse tai joiden molemmat vanhemmat ovat maahanmuuttajia ja joilla on etnisestä tai kulttuuritaustasta johtuen haasteita osallisuuden suhteen, ja siten riski syrjäytyä työelämästä ja koulutuksesta. Huomautettakoon, että tämä rajaus tuo mukanaan tarpeen uuteen käsiteanalyysiin, jossa avataan etnisestä tai kulttuuritaustasta aiheutuvat haasteet, riski syrjäytyä ja syrjäytyminen. Lisäksi tämä rajaus tuo mukanaan myös monenlaisia uusia eettisiä kysymyksiä koskien kehittämistehtävää ja sen oikeutusta väljempää rajausta koskevien eettisten kysymysten lisäksi. Eettisiä kysymyksiä tarkastelemme tuonnempana. Näiden kysymysten tarkastelussa sovelletaan usein Peacocken (2007) listan kohtia 4) - 6). *A priori* tiedämme sen, minkä edellä kuvattu käsiteanalyysi tarjoaa. Mutta suuri osa niistä oletuksista, joita meillä on koskien kehittävää asiaa ja sen sisältöjä, ei kenties ole *a priori* tiedon saavutettavissa. On aika laajentaa nojatuolityöskentelyn sovel- lusalaa pelkästä käsitteellisestä ja kielellisestä kompetenssista sellaiseen tietoon,

jota meillä kaikesta huolimatta on, mutta johon edellä mainitut ei tarjoa vastausta.

Esimerkiksi on vaikea sanoa, onko tietomme osallisuuden edistämisen tai vahvistamisen menetelmistä ja niiden vaikutuksesta kohderyhmään *a priori* tietoa vai *a posteriori* tietoa. Meillä voi olla kontrafaktuaalinen käsitys koskien osallisuuden edistämistä koskevan interventio-vaikutuksesta kohderyhmään. Toisin sanoen, käsityksemme on, että ”ellei osallisuutta edistävää interventiota C tehtäisi kohderyhmälle G, tulos, E jäisi toteutumatta” (Konkka, 2014). Tällainen käsitys on toki kokemukseen perustuva, kuten syitä ja vaikutuksia koskevat käsitykset ovat, mutta tässä tapauksessa kokemus ei varsinaisesti tuota evidenssiä kehittämistehtävän oikeuttamiseksi. Emme varsinaisesti puhu tällöin *a posteriori* tiedosta, mutta emme myöskään *a priori* tiedosta. Mutta kysymyksessä on kuitenkin nojatuolinäkökulmasta tavoitettava tieto. Ei ole aivan tavatonta, että nojatuolin näkökulmasta tarkastellaan myös nojatuolin ulkopuolista maailmaa. (Williamson, 2007: 169.)

Käytännön kehittäminen on olennaisesti olemassa olevan todellisuuden ja toiminnan muuntamista paremmaksi jossain suhteessa.

Kun käytännön kehittämisen kohderyhmä on jollakin tarkoituksenmukaisella tavalla rajattu (ja rajauksia on kenties täsmennetty kohderyhmää koskevan tie-

don nojalla), ennen kuin kehittämistehtävässä ryhdytään minkäänlaisiin käytännön toimenpiteisiin, on viisasta istua nojatuolissa vielä tovi, ja pohtia minkälaiset toimenpiteet kohderyhmän kohdalla tulevat kysymykseen, jos kehittämistehtävään ylipäätään ryhdytään. Tehtävää helpottaa, kun ensin konfiguroidaan (määritellään) tyypillinen kohderyhmän edustaja, maahanmuuttajataustainen nuori, jonka osallisuuden edistäminen tai vahvistaminen on tehtävän asettajan mielestä tärkeää. Tällöin avaamme oletuksemme ja tulkintamme kohderyhmästä ja tehtävästä. Emme ole varsinaisesti kiinnostuneita maahanmuuttajataustaisen nuoren käsitteestä tai osallisuuden käsitteestä, vaan itse asioista ja ilmiöistä. Sekä siitä, minkälaiset toimenpiteet tulevat kysymykseen, jotta niillä olisi kohderyhmään haluttu vaikutus.

Käytännön kehittäminen on olennaisesti olemassa olevan todellisuuden ja toiminnan muuntamista paremmaksi jossain suhteessa. Niinpä tällöin on keskeisen tärkeää pohtia ja puntaroida niin tavoitteita, nykyistä tilannetta kuin todellisuuden ja toimintojen historiallisia juuriakin. Tämä puntarointi on pitkälle sitä, mitä tehdään juuri nojatuolin varassa. Tämä puntarointi on kehittämisen kannalta keskeisten oletusten selvittämistä. Keskeinen kehittämistoiminnan ja inhimillisen toiminnankin tekijä liittyy juuri toimiemme vaikutuksiin. Miten tekemme vaikuttavat, mitä toivottuja ja ei-toivottuja seurauksia teoillamme on? Tällöin on luonnollisesti pohdittava syyn käsitettä. Helposti miellämme, että kehittämistoimintamme aiheuttaa tiettyjä muutoksia. Usein tuodaan esiin odotetut positiiviset lopputulokset. Kuitenkaan ei ole mitenkään selvää, että näiden toteutumisen syynä ovat kehittäjän toi-

met. Toisaalta, kehittäjä saattaa aiheuttaa tarkoittamattaan monia ei-aiottuja seurauksia. Osa näistä on positiivisia ja osa negatiivisia. Seurauksen luonnehtiminen positiiviseksi tai negatiiviseksi ovat mielekkäitä vain tarkan puntaroinnin jälkeen; missä suhteessa ja kenelle nämä ovat positiivisia tai negatiivisia. Tilanteet nähdään ja selitetään positiivisiksi tai negatiivisiksi.

Selittäminen ja syiden selvittäminen ovat luonteeltaan viime kädessä käytännöllistä toimintaa. Emme ole kiinnostuneita selityksistä ja syistä sellaisinaan, vaan jonkun käytännöllisen tarkoituksen vuoksi. Toisin sanoen, se, mitä hyväksymme asian selitykseksi, ei ole (puhtaasti) looginen tai edes (puhtaasti) teoreettinen, vaan myös käytännöllinen asia. Selityksen tarkoitus on selkeyttää selitystä etsivälle selitettävä asia. Tämä ei onnistu pohtimalla pelkästään asioiden loogisia suhteita tai teoreettista jäsenystä. Selitystä etsivän on ymmärrettävä selitys asian selityksenä. Tämä on käytännöllis-episteeminen tehtävä. (Sintonen 1984.) Selityksen selittääkseen tulee olla selitystä etsivälle ymmärrettävä; lisäksi selityksen tulee olla tosi. Selityksen perustana on jokin syy, mistä selitettävä asia seuraa tai syy aiheuttaa selitettävän asian. Tämä on erityisesti luonnontieteissä ja tekniikassa ollut keskeisen tärkeä asia.

Samalla tavoin kuin selittäminen, myös syyn käsite määritetty käyttötilanteen nojalla. Se, mitä hyväksytään jonkin asian syyksi, riippuu osin käyttötilanteesta. ”Millaiset seikat, tekijät tai tapahtumat ovat mahdollisia syitä, riippuu kielestä ja vallitsevasta tutkimusperinteestä eli siitä, miten tutkimuksen kohteeksi otettuja ilmiöitä ja todellisuutta yleensä jäsennetään, samoin kuin siitä, mitä me yleensä

*Käytännön kehittämisen
kannalta syiden ja
vaikutusten tunteminen
– parhaat selitykset – ovat
olennaisen tärkeitä.*

tiedetään.” (Ketonen 1981, 112.) Tämä tietty relativismi ei saa hämärtää sitä tosiasiallista puolta, että syyllä, kuten myös selityksellä, on tietty selkeä objektiivinen perusta. Jos X on Y:n syy, niin X aiheuttaa Y:n. Se, katsotaanko lupaukseni vai sosiaalinen paine vai mahdollisesti jokin muu syyksi tiettyihin tekoihin, on tietysti tilanteen mukaisen harkinnan asia. Siten on, kuten Ketonen (1981, 129) toteaa, että ”puhuminen syistä ja vaikutuksista on myös tärkeä sosiaalinen rituaali”. Samalla syyllä on kuitenkin objektiivinen merkitys, syy-seuraus suhde on luonnossa oleva asia.

Käytännön kehittämisen kannalta syiden ja vaikutusten tunteminen - parhaat selitykset - ovat olennaisen tärkeitä. Jos emme tunne toimenpiteidemme taustalla olevia kausaalisia mekanismeja, altistumme riskille, että aiotut vaikutukset eivät toteudu, mutta ei-aiotut tai ei-toivotut toteutuvat.

Interventiossa on aina kysymys valtasuhteesta

Käytännön kehittämiseen liittyy mitä suurimmassa määrin myös joukko preskriptiivisiä kysymyksiä, jotka niin ikään vaativat huolellista ja täsmällistä nojatuolitarkastelua ennen kuin tehdään minkäänlaisia interven-

tioita käytännön todellisuuteen tai kohderyhmään. Maahanmuuttajataustaisten nuorten osallisuuden edistäminen ja vahvistaminen on tehtävä, joka toteutuessaan merkitsee intervention tekemistä. Osallisuuden edistäminen ja vahvistaminen ovat eittämättä hyviä asioita ja esimerkiksi osallisuuden kokemus tai tunne on keskeinen tekijä ihmisen hyvinvoinnin kannalta. Osallisuuden puute ja tunne sen puuttumisesta sitä vastoin ovat ihmisen hyvinvoinnin kannalta huonoja asioita. Vaikka kaikki ovatkin yhtä mieltä tästä, käytännön interventiossa riittää runsaasti eettistä pohdittavaa. Vaikka intervention tarkoituksiperät olisivatkin hyvät, osallisuuden edistämistä ja vahvistamista koskevien interventioiden oikeutus vaatii silti eettistä harkintaa ennen kuin toimenpiteisiin on viisasta ryhtyä. Tie helvettiin on kivetty hyvin aikomuksin, sanotaan.

Interventiossa on aina kysymys valtasuhteesta. Intervention tekijä omaksuu yläposition intervention kohteeseen. Salliessaan intervention kohde luopuu omasta vallastaan. Niinpä kysymyksessä on vallansiirto (Konkka, 2014, 12). Niinpä hyvää tarkoittavankin osallisuutta edistävän ja vahvistavan intervention eettinen oikeutus vaatii tarkastelua. Nojatuoli tarjoaa käyttökelpoiset ja adekvaatit menetelmät tähän tehtävään. Sellaisia ovat esimerkiksi ajatuskokeet ja reflektiivisen tasapainon hakeminen. Ajatuskokeet hyödyntävät kielellistä ja käsitteellistä kompetenssiamme, mutta niiden tarkoitus ulottuu pitemmälle kuin pelkkien käsitteiden analysoimiseen. Ajatuskokeiden tarkoitus on tuottaa oikeutuksia erilaisille ratkaisuillemme (Ludwig, 2014, 224). Ajatuskokeiden tuottamat arvostelmat, jos ne ovat huolellisesti laadittuja ja perustuvat kompetensseihimme, ovat

leimallisesti *a priorisia*. Sen sijaan analyysi, johon arvostelmat perustuvat, pohjautuu useimmiten parhaan selityksen tarjoamiin päätelmiin. Niinpä ajatuskokeet useissa tapauksissa tuottavat luotettavia tuloksia, kunhan vain niissä käsitellyt tapaukset ovat riittävän edustavia eikä mitään tärkeää ole jätetty pois. (mt. 225.)

Ajatuskokeiden laatimisessa on kiinnitettävä huomiota seuraaviin kysymyksiin: 1) suunnitteluun, 2) toimeenpanoon ja 3) ennakko-oletuksiin. Hyvin suunnitelluissa ajatuskokeissa on (a) selkeästi kuvattu kohdeväittämä tai hypoteesi; (b) selkeästi ja yksiselitteisesti kuvattu skenaario, joka koostuu testitapauksesta ja jossa on kuvattu kaikki kokeen kannalta olennaiset tekijät; ja (c) selkeästi määritelty ja yksiselitteinen tutkimuskysymys, joka on relevantti kohdeväittämän kannalta (Ludwig, 2014, 226). Esimerkitapauksessamme kohdeväittämä ilmaisisi hypoteesin tai esimerkitapauksen koskien tyypillistä kohderyhmän edustajaa, joka olisi osallisuutta edistävää ja vahvistavaa interventiota vaativassa tilanteessa (skenaariossa). Ajatuskokeen tutkimuskysymys tässä tapauksessa voisi olla vaikkapa 'onko interventio oikeutettu?'

Ajatuskoeetta toimeenpantaessa toimijalla tulisi olla selkeä ymmärrys (a) ajatuskokeen tarkoituksesta; (b) skenaariosta; (c) kysymyksistä; (d) mahdollisista vastauksista, myös koskien tilannetta, että informaatio on riittämätöntä tai että ajatuskokeen ennakko-oletuksia ei ole kohdattu; ja (e) siitä, että vastauksen kirjaimellisen ('face value') tarkastelun tulisi perustua pelkästään kielellisiin ja käsitteellisiin kompetensseihimme (Ludwig, 2014, 226). Esimerkitapauksessa tarkoitus on selvittää intervention oikeutus kohderyhmään määrättyssä tilanteessa

määrätyn informaation ja ennakko-ole-
tusten vallitessa, mutta samalla pitää
mielessä, että kysymyksessä on pelkäs-
tään nojatuolitarkastelu, ja intervention
tekeminen todellisissa olosuhteissa saat-
taa kohdata monia odottamattomia estei-
tä tai muita intervention kannalta olen-
naisia tekijöitä. Ajatuskokeiden tuotta-
mia arvostelmia arvioidaan sen suhteen,
kuinka hyvin ne ovat sopusoinnussa tois-
ten tapauksien ja muiden esittämien aja-
tuskokeiden tuottamien arvostelmien
kanssa sekä aiempien kokemusten ja teo-
reettisten tarkastelujen kanssa. Toisin sa-
noen, kysymyksessä on reflektiivisen ta-
sapainon hakeminen. (mt. 226.) Vaikka
ajatuskokeet ja reflektiivinen tasapaino
eivät aina tavoita kaikkia esimerkkitapa-
uksen yksityiskohtia, tällaisen nojatuoli-
menetelmän avulla voidaan testata ennal-
ta tilanteita, joiden testaaminen käytän-
nössä saattaisi tuottaa eettisesti kestä-
mättömiä tuloksia.

Voimme esimerkiksi rakentaa ajatus-
kokeessa seuraavanlaisen skenaarion:
Tarkoituksemme on edistää ja vahvistaa
maahanmuuttajataustaisen nuoren hen-
kilön sosiaalista osallisuutta uudenlaisen
käytännön, Gizmon[®], avulla. Gizmossa[®]
maahanmuuttajataustainen nuori osal-
listuu voimavaroja vahvistavaan työpa-
jatoimintaan, jossa askartelun keinoin
tuotetaan erilaisia koristeita viraston so-
mistamiseksi. Samalla maahanmuuttaja-
taustainen nuori verkostoituu vertaisten-
sa kanssa ja aktivoituu emansipatorisesti
tekemään jotakin tilanteelleen. Gizmon[®]
asiakkuus määräytyy sen mukaan, onko
maahanmuuttajataustaisella nuorella työ-
tai koulutuspaikkaa vai ei. Keskeinen ky-
symys on, onko Gizmo[®] adekvaatti inter-
ventio osallisuuden edistämisen tai vah-
vistamisen kannalta. Tämä esimerkki ei
itse asiassa ole edes kovin kaukaa haettu,

sillä nykyään suosiota saavuttanut osal-
listava sosiaaliturva tuottaa juuri tämän
tyyppisiä interventioita erilaisille kohde-
ryhmille, pääasiassa pitkäaikaistyöttömil-
le, useimmiten aikuisille ihmisille. Noja-
tuoli tuottaa erilaisia ratkaisuja esitetylle
ajatuskokeelle sen mukaan, minkälaiset
arvot ja intuitiot tarkastelijalla on. Nämä
intuitiot ovat evidenssiä, jota vasten noja-
tuolissa tuotettuja arvostelmia pelataan.

Nojatuolimethodologian käyttökelpoisuus

Vaikka nojatuolimethodologian
käyttökelpoisuus käytännön ke-
hittämiseen onkin rajallinen, sil-
lä on silti oikein käytettynä tervehdyttä-
vä ja ongelmia ehkäisevä vaikutus myös
käytännöllisissä kysymyksissä. Kirjoituk-
semme alkupuolella esitimme vahvan pe-
rusteen nojatuolityöskentelyn tarpeelli-
suudelle. Ironisesti tuo peruste on peräi-
sin empiirisen tutkimuksen tuottamista
tuloksista. Wasonin ja Johnson-Lairdin
(1972) tulokset sekä esimerkiksi Bisho-
pin ja Troutin (2005) sekä Kahnemanin
(2011) tarkastelut osoittavat, että huolel-
lisella ja täsmällisellä nojatuolityöskente-
lyllä on paljon annettavaa mille hyvänsä
tehtävälle, jonka suorittaminen edellyt-
tää kognitiivisia kykyjä, kielellistä ja kä-
sitteellistä kompetenssia, ajatuskokeita,
toisen ihmisen asemaan asettautumista
sekä eettistä harkintaa.

Nojatuolityöskentely tuottaa myös evi-
denssiä. Lisäksi nojatuolityöskentelyssä
hyödynnetään kaikenlaista evidenssiä ja
pelataan erilaisia hypoteeseja, testitapa-
uksia, selityksiä ja teorioita evidenssiin
nähdén. (Williamson, 2007, 208.) No-
jatuolityöskentely on näyttöön perustu-
vaa tutkimusta ja käytännön kehittämis-
tä siinä missä mikä hyvänsä muikin tut-

kimus- ja kehittämistoiminta, sillä sen keskeinen pyrkimys ja luotettavuuden mittari on, että esitetyt arvostelmat ovat sopusoinnussa näytön kanssa. Nojatuolin evidenssi on kenties rajatumpaa kuin empiirisen tutkimuksen tuottama evidenssi, mutta se on evidenssiä yhtä kaikki. Tässä tarkoitettua evidenssiä tuottavat esimerkiksi nojatuolissa istuvan tarkkailijan intuitiot ja 1. persoonan näkökulma käytännön kehittämiseen. Tarkkailija voi esimerkiksi pohtia 'tietämättömyyden verhon' takana, miltä tuntuisi olla osallisuutta edistävän tai vahvistavan intervention kohteena. ”Hyväksyisinkö minä, jos minua kohdeltaisiin samalla tavoin kuin ajattemme kohdeltavan intervention kohdetta?” Eri tarkkailijoiden intuitiot vaihtelevat, mutta minunkin intuitioni kertoo jotakin tarkasteltavasta tilanteesta. Tällainen tarkastelu ei ehkä anna lopullista vastausta käytännön kehittämiseen liittyvän intervention oikeutukseen, mutta se osoittaa intervention kannalta mahdollisia eettisiä seurauksia.

Parhaimmillaan nojatuolityöskentely ehkäisee liiallista hätiköintiä, jollaisesta käytännön kehittämistyössä ei esimerkkejä puutu. Kehittämistutkimus on normaalia tieteellistä tutkimusta, jota määrittää tieteen logiikka. Tieteellinen tutkimus ei ole nopeiden tulosten ja jatkuviensa tieteellisten vallankumousten aluetta. Kehittämistutkimusta tehdään käytännön toimijoiden kanssa yhteistyössä. Liike-elämän nopeat tulokset ja mahtavat palkkiot ja tutkimuksen hidas ja perusteisiin pureutuva rytmi saattavat olla vaikeasti sovittavissa yhteen (Taleb, 2007, 123-125). Nojatuolimetodologia noudattaa samoja tieteen periaatteita.

Lähteet

- Baker, L. R. (2014). The First-Person Perspective and its Relation to Natural Science. In M. C. Haug (Ed.) *Philosophical Methodology: The Armchair or the Laboratory?* (pp. 318 -334). London: Routledge.
- Bennett, D. (2004). *Logic Made Easy*. London: Penguin Books.
- Bishop, M. A., & Trout, J. D. (2005). *Epistemology and the Psychology of Human Judgment*. Oxford: Oxford University Press.
- Haug, M. C. (toim.) (2014). *Philosophical Methodology: The Armchair or the Laboratory?* London: Routledge.
- Jackson, F., & Smiths, M. (Eds.) (2007). *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kahneman, D. (2012). *Ajattelu, nopeasti ja hitaasti*, Helsinki: Terra Cognita.
- Ketonen, O. (1981). *Ihmisenä oleminen*. Helsinki: Otava.
- Konkka, J. (2014). Innovaatio, intervention ja fiktio In T. Rautakorpi, A. Mutanen, & L. Vanhanen-Nuutinen (toim.), *Kestävä innovointi - Oppimista korkeakoulun ja työelämän dialogissa* (ss. 12-22). Helsinki: Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisusarja, Taito-työelämäkirjat.
- Ludwig, K. (2014). Methods in Analytic Epistemology. In M. C. Haug, (Ed.), *Philosophical Methodology: The Armchair or the Laboratory?* (pp. 217-239). London: Routledge.
- Paul, L.A., & Hall, N. (2013). *Causation - A User's Guide*. Oxford: Oxford University Press.
- Peacocke, C. (2007). The A Priori. In F. Jackson, & M. Smiths (Eds.), *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy* (pp. 739-763). Oxford: Oxford University Press.
- Quine, W.V. (1969). Epistemology Naturalized. In *Ontological Relativity and Other Essays*. 69 - 90. New York: Columbia University Press.
- Sintonen, M. (1984). *The Pragmatics of Scientific Explanation*. Acta Philosophica Fennica 37, Helsinki: Societas Philosophica Fennica.
- Taleb, N. N. (2007). *Musta joutsen: erittäin epätodennäköisen vaikutus*. Helsinki: Terra Cognita.
- Wason, P. C., & Johnson-Laird, P. N. (1972). *Psychology of Reasoning: Structure and Content*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Williamson, T. (2007). *The Philosophy of Philosophy*. Malden, MA: Blackwell Publishing.